

6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 330.83

Здобувач В.Ю. Зих – Львівська КА

ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНІ УМОВИ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ В ГАЛИЧИНІ У 1920-1939 РОКАХ

Здійснено інституційний аналіз політико-економічних наслідків Першої світової війни та польської окупації західноукраїнських земель, що стали тлом розгортання національного господарського руху у міжвоєнний період. Встановлено, що поразка визвольних змагань та окупація Галичини Польщею не зламали державотворчого духу українства. Без надії на будь-яку допомогу з боку польського уряду українські патріоти, переважно учасники визвольних змагань, засобами кооперації та організації приватного купецького і промислового руху змогли повернути віру народу у самого себе, у свої власні сили.

Competitor V. Yu. Zyh – L'viv commercial academy

The political-economical results of the WWI and polish occupation of West Ukrainian lands

It is realized the institutional analyses of political-economical results of the First World War and polish occupation of West Ukrainian lands in the article. It is set that the defeat of liberation competitions and occupation of Galychyna did not break the state creative spirit of українства Poland. Without a hope for any help from the side of the Polish government the Ukrainian patriots, mainly participants of liberation competitions, able to turn the faith of people facilities of co-operation and organization of private merchant and industrial motion for itself, in the own forces.

Вступ. У сучасній економічній науці зростає розуміння того, що залучення інституційного аналізу до економічної теорії та історії економіки є одним із найважливіших векторів удосконалення цих дисциплін. У цьому контексті інституційне становлення українського господарського середовища у Галичині впродовж 1819-1939 років в підневільних умовах Австро-Угорщини та міжвоєнної польської держави становить один із найцінніших складників національної господарської традиції. Творення інституційного поля національної господарської самоорганізації українців у Галичині, стало одним із найбільших здобутків західної гілки українства другої половини XIX – першої пол. XX ст. Очолили цей процес енергійні непересічні особистості, які добре розуміли, що формування економічного фундаменту нації діалектично взаємопов'язане із колосальною роботою у царині відродження таких ментально характерних для українців рис, як підприємливість, ощадливість, прагнення до особистої свободи й добробуту. Тісна взаємодія українців краю спричинилася до формування національного господарського інституційного поля, що зумовило діяльність галузевих станових організацій національної кооперації та приватного підприємництва, які опановували щораз нові сфери аграрного виробництва, торгівлі, промислової й фінансово-кредитної діяльності, у котрих домінували чужинці. Об'єднані ідеєю господарського соліда-

ризму, вони підтримували матеріально й морально національну культуру й освіту, жертвуючи на це свої кошти та беручи безпосередньо активну участь у громадсько-культурному житті краю та знаходили взаємну підтримку у середовищі цього унікального громадянського суспільства.

Постановка завдання. Дослідження проблеми політико-економічних наслідків Першої світової війни та польської окупації західноукраїнських земель є дуже важливим для з'ясування тих надзвичайно складних умов, у яких відроджували національні господарські інституції на цих теренах.

Соціально-економічне становище західноукраїнських земель після закінчення Першої світової війни та поразки визвольних змагань варто розглянути, виходячи із людських та матеріальних втрат з одного боку, та підневільних умов, в яких опинилися Східна Галичина, Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь та Західне Полісся внаслідок польської окупації – з іншого.

Результати. Від серпня 1914 до серпня 1920 рр., тобто впродовж шести років Західна Україна була, з невеликими перервами, тереном воєнних дій. Матеріальні та людські втрати на цих землях були чи не найбільшими серед воюючих народів. Населення Східної Галичини, яке налічувало у 1910 р. 5 326 729 чол., зменшилося у 1921 р. до 4 869 964 чол., тобто на 8,57 % або на 456 765 чол. [1, с. 122]. Найбільше знелюдніли Тернопільське та Станіславівське воєводства, що не дорахувалися відповідно 11 % та 10 % [2, с. 26-29; 3, с. 41-42; 4, с. 10-11]. Абсолютна більшість цих людських втрат була спричинена війною, тобто українці гинули "на полях боїв спочатку за чужу, потім за свою визвольну справу, вмирали від пошестей, недоїдання" [5, с. 319] на рідній землі чи в сумної пам'яті австрійських таборах Талергофі, Гмінді, Вольфсбергу чи польських таборах Домб'є, Стржалково та ін., або ж поневірялися чи знайшли свій останній притулок на Сході. Матеріальні збитки, завдані війнами, були так само вражаючі. Значна частина території західноукраїнського регіону "була довготривалим побоєвищем, вздовж і впоперек перерізували її стрілецькі рови позиційних боїв, а за ними широкі простори, в глибину запліля, були постоем для воєнних резервів, місцем воєнних складів та важкого, часто жорстокого, воєнного режиму" [5, с. 319]. Польсько-українська війна спричинилася до знищення 50 тис. будинків, а польсько-радянська – 1358 будинків [6, с.12]. За підрахунками Юліана Павликовського, загальна кількість зруйнованих житлових та господарських будівель у Східній Галичині становила протягом 1914-1920 рр. 506 тис., зокрема в сільських громадах понад 406 тис. Загалом же цей регіон, площею 58 тис. км², постраждав найбільше, коли брати до уваги, що на решті західноукраїнських земель площею 990 тис. км² було знищено 499 тис. будинків. Крайовий Уряд Галичини у лютому 1919 р. констатував, що на відбудову зруйнованого війнами господарства потрібно у цінах того часу 3,5 млрд корон, а вже у 1921 р. ця сума зросла, з огляду на інфляцію, у 10 разів і становила 35 млрд польських марок, не враховуючи руйнувань у ході українсько-польської та польсько-радянської воєн [1, с. 124].

Переважну більшість українського населення у воєводствах Західної України становили селяни (75 %) та сільськогосподарські робітники (10 %). За даними офіційної статистики, у 1921 р. на території Західної України налічувалося 538245 малих господарств (розміром до 2 га), що становило 48,4 %

від загальної кількості господарств. Дрібних земельних наділів (3-5 га) було 32,6 % [6], 44 % господарств не мали коней, 26 % володіли лише одним конем, 16 % не мали корів, а 55,8 % мали по одній корові [7].

Польська дипломатія намагалася за будь-яку ціну домогтися створення хоча б візії легітимності окупації західноукраїнських земель. 25 червня 1919 р. Вища рада Версальської конференції надала повноваження Польщі на окупацію Галичини із застереженням, що вона забезпечить автономію цієї території, а також політичну, релігійну й особисту свободу населення. Гарантом дотримання цієї умови повинна була стати Ліга націй [8, с. 27, 95-96]. Формальним наслідком означених міжнародних правових актів стало ухвалення польським сеймом закону від 26 вересня 1922 р. про автономію трьох галицьких воєводств та постанови про заснування українського університету, рішення яких, проте, так і залишилися лише на папері. Це послужило аргументом для прийняття 14 березня 1923 р. постанови Ради послів Антанти про прилучення Галичини до Польщі. Варто зауважити, що у "Статуті Галичини", який був основою для цього вердикту, йшлося про польську "опіку" над українськими землями на 25 років, проте у самій постанові Ради послів цього не було чітко обумовлено [8, с. 365]. Незважаючи на правові зобов'язання польської держави щодо забезпечення прав та свобод українського населення краю, позірним гарантом яких була Ліга націй, політика Польщі була спрямована на посилення полонізації окупованих українських земель як у адміністративному плані, так і в економічній та культурно-духовній сфері. Ще задовго до остаточного визнання у Версалі суверенітету Польщі над західноукраїнськими територіями Варшава вдалася до антиукраїнського терору, намагаючись зломити опір українства польській окупації. Українці Галичини, серед яких рівень національної свідомості був найвищим, бойкотували перепис 1921 р. й вибори до сейму 1922 р., а найрадикальніші елементи вдалися до терористичної тактики і саботажу щодо польських урядовців і державних установ. Про жорстокість польського терору на початку окупації Галичини свідчить хоча б той факт, що протягом 1919-1920 рр. майже 70 тис. українців пройшло через польські в'язниці та концентраційні табори [5, с. 320].

Польський уряд уже в 1924 р. прийняв закон, який забороняв використовувати українську мову в урядових установах. Того ж року тогочасний міністр освіти С. Грабський зніціював прийняття так званого "Lex Grabski", згідно із яким більшість україномовних шкіл стали двомовними з переважанням польської мови. Було зігноровано так само постанову сейму про організацію українського університету, а у Львівському університеті було скасовано українські кафедри. С. Грабський пророкував, що шляхом асиміляції шкільництва, землеподілу та інших засобів українську проблему в межах польської держави буде зліквідовано протягом 25 років [9, с. 43; 10, с. 8].

Політична дискримінація українства доповнювалася політикою колонізації, суть якої полягала у тому, що, згідно із законами про земельну реформу і колонізацію 1920 і 1925 рр., для зміцнення польської присутності на східних кордонах уряд почав запрошувати до Галичини і Волині переселенців. Польські осадники, більшість з яких були ветеранами армії, отримували великі наділи найкращих земель і щедрі фінансові субсидії. Ті, що не бажали

обробляти землю, займали привілейовані посади у поліції, на пошті, залізницях або ставали дрібними чиновниками.

Парцеляція великих маєтків, що покликана була пом'якшити земельний голод, насправді ж вилилася у ще одну форму дискримінації українців, цього разу – економічну. Як свідчить статистика, вже до початку 1923 р. у Галичині було розпарцельовано понад 200 тис. га землі переважно серед польських колоністів. Під військову колонізацію на Волині уряд передав 112 тис. га, а на Поліссі 133 тис. га. Загалом же на українських землях під Польщею було розпарцельовано таким чином 445 тис. га землі. Таємне урядове розпорядження допускало доступ не більше як 5 % малоземельного українського селянства до участі в земельній реформі [5, с. 320]. До Другої світової війни на західноукраїнських землях під Польщею між польськими колоністами було розпарцельовано 818,7 тис. га землі [3, с. 130], а число польських переселенців досягло 300 тис. чол. у сільській місцевості та 100 тис. чол. у містах [5, с. 320].

Західноукраїнські землі були в економічному плані аграрними окраїнами, що постачали центральним регіонам Польщі дешеву сировину, натомисть купуючи там дорогі готові товари. Навіть за польськими мірками окуповані українські землі були економічно краєм аграрним, де, проте, густота населення була "промисловою" (в окремих повітах вона становила 182 чол. на 1 км².) Так, у Східній Галичині на початку 20-х років XX ст. 86,4 % населення жило з рільництва [11, с. 17], тоді як загалом у Польщі – 50 %, причому у промисловості було зайнято лише 8 % населення за середнього показника 20 % у поляків [12, с. 375]. Слаборозвинена промисловість Західної України була представлена переважно невеликими підприємствами та ремісничими майстернями, якими володіли переважно поляки або ж представники іноземного капіталу. Іноземні банки контролювали провідні галузі промисловості регіону: нафтову та деревообробну, де їм належало відповідно 88,5 % і 44,4 % виробництва [13, с. 318]. Українське робітництво краю було малочисельне, а оплата праці – низька. З року в рік посилювалося масове безробіття, що стало найбільшою соціальною проблемою.

Ще важчим було соціальне становище селянства. Як вже зазначалося, у селі панували величезний земельний голод і безробіття. До того ж, дрібноземельні селянські господарства були явно недостатньо забезпечені робочою і продуктивною худобою, або ж не мали її зовсім. Так, вже у 1927 р. безкінних селянських господарств було 44 %, а однокінних – 27, %, 18 % селянських родин не мали корів, а у 59 % було тільки по одній корові [14, с. 26]. Це зумовлювало створення надлишку робочої сили, яка, проте, не могла бути зреалізована у тогочасній промисловості. Пом'якшити проблему за допомогою еміграції ставало щораз складніше, оскільки у міжвоєнний період США та Канада скоротили квоту емігрантів.

Злидений соціальний стан, політична та національна дискримінація українців лише посилили їхнє прагнення до реалізації своєї національної енергії. Як зазначає І. Витанович: "Сама політична боротьба, продовжування її дуже обмежених легальних форм в посталій таємній революційній організації УВО не могли мати успіху без організації громадсько-економічної самопомогі. Без неї й політична боротьба могла переходити в акти розпуки, які

давали б ворогам нагоду репресувати населення та далі його винищувати" [5, с. 321]. Разом із наростанням радикальних настроїв серед правого крила західноукраїнського політикуму, в середовищі значної частини української еліти ліберального спрямування посилювалося розуміння потреби творення нового соціального стану – приватного купецтва та підприємців, який би "... спричинився до українізування наших міст і містечок та збільшив ряди національно свідомого міщанства, оцього середнього стану, без якого не можна говорити про повне життя народу" [15, с. 6].

Одним із завдань економічної політики Польщі стало встановлення кількісного співвідношення польського населення до непольського на східних теренах держави. З одного боку, уряд прагнув вирішити проблему аграрного перенаселення на власне польській території, а з іншого – посилити економічний та політичний вплив на західноукраїнських землях. Таким інструментом повинно було стати осадництво на яке покладалися завдання соціальної та політичної опори польської влади на західноукраїнських землях. У липні 1919 р. Сейм схвалив рішення про принципи проведення аграрної реформи, а через рік затвердив відповідний закон, у якому було регламентовано парцеляцію державних земель, понаднормової частини поміщицьких земель, занедбаних господарств та ін. Причому, коли в центральних воєводствах норма землі, що не підлягала примусовому викупу, становила 60-180 га, то для східних, а саме там, "де цього вимагатиме інтерес держави", цифра була піднесена до 400 га. Протягом першого періоду колонізації (14 вересня 1919 р. – 30 червня 1920 р.) на 69 тис. га землі Східної Галичини було поселено 12 тис. польських родин, або близько 60 тис. осіб, з етнічної Польщі. Правовою основою військового осадництва стали два закони від 17 грудня 1920 р., які стосувалися, зокрема, заселення військовими колоністами земель Волинського воєводства і передачі в безоплатне користування до 45 га землі колишнім воїнам, котрі відзначилися у польсько-українській та польсько-радянській війнах. Ці новостворені господарства не можна було ні продавати, ні передавати іншим особам без дозволу уряду протягом 25 років [16]. Згідно з рішеннями Ради Міністрів від 23 березня 1921 р. і 26 квітня 1922 р., було створено фонд допомоги військовим осадникам [17]. Щоправда, інфляція знецінила його. Щорічно виділялись різні суми для допомоги осадникам, однак їх бракувало для забезпечення умов нормальної праці на землі. Отже, базуючись на законах, які, беручи до уваги час їх схвалення, не мали бути застосовані у Східній Галичині, в сільській місцевості Західної України насаджувалася мережа господарств польських цивільних та військових осадників. На тому, що "закон про аграрну реформу не надавався до умов Східної Малопольщі, а його проведення там вважалося б таким, що суперечить міжнародним постановам", наголошував у 1921 р. дослідник економічної та соціальної історії Польщі, тодішній професор Львівського університету Францішек Буюк. Президент ЗУНР Євген Петрушевич у ноті до Верховної ради Антанти від 4 грудня 1920 р. зауважив, що в разі продовження польським урядом колонізаційної політики "перед автохтонним селянством Східної Галичини стоїть марево повільної, голодової смерті" [18].

У лютому 1923 р. Константи Сроковський – публіцист, історик за фахом, один з організаторів Польської демократичної партії в Галичині, на той

час член уряду – отримав завдання від тодішнього прем'єра Владислава Сікорського подати звіт про ситуацію "на східних кресах". Прем'єр планував на його основі виробити стійку програму політики уряду щодо меншостей, які населяли вказані території. К. Сроковський здійснив поїздку по східних воєводствах у березні-квітні, вивчаючи стан справ на місці. Він дійшов висновку, що слов'янські меншості "на кресах" пригноблюються національно і знищуються економічно. У звіті він наголосив, що всі великі держави у національній політиці застосовують поєднання двох методів: ліберального та уніфікаційного, і при цьому діє правило компенсації (за завдані втрати). Якщо держава прагне досягти хоча б формального визнання з боку меншостей, що її населяють, то повинна дотримуватися цього правила. Щодо польських урядових кіл, то, як підкреслював К. Сроковський, вони намагаються створити новий тип політики для національних меншостей, який "полягає у принципі уніфікації і національного утиску без застосування будь-яких компенсацій у сфері матеріальних благ" [19].

24 березня 1923 р. Сейм ухвалив тимчасово припинити військове осадництво, а 20 червня наступного року – закон, що давав право купувати землю на "кресах" не тільки полякам, а й особам інших національностей, за умови, що вони "не були покарані за злочини перед польською державою" [293]. Як наслідок, землю на південно-східних територіях Польщі придбали 75 % поляків і 25 % українців [20]. Через відсутність належної фінансової урядової допомоги новоствореним господарствам з 1924 р. загальмувалася військова колонізація. Польські економісти швидко переконалися, що військове осадництво не дає бажаних економічних і політичних результатів. Давалися взнаки нефаховість колишніх військових, відсутність або недостатність інвентаря, технічних засобів [21]. Схвалений 28 грудня 1925 р. Сеймом закон про аграрну реформу схвалював продовження політики осадництва "на кресах". Вона мала і надалі становити складову частину економічної політики Польщі. Загалом протягом 1919-1929 рр. у Західній Україні було створено понад 77 тис. господарств польських селян, котрі заволоділи понад 600 тис. га землі [22]. За умов земельного голоду в краю така політика могла призвести лише, з одного боку, до погіршення становища корінного населення Східної Галичини, яка була головним осередком концентрації цивільних осадників, з іншого – до загострення національних відносин. Не могла послабити напруженості заохочувана польськими урядами еміграція звідси малоземельного та безземельного селянства. Так, щорічна еміграція з території Тернопільського воєводства становила близько 2-2,5 тис. осіб [23].

Одна з головних фігур у політичній історії міжвоєнної Польщі Вінценти Вітос після відвідин "Східної Малопольщі" в 1927 р. зазначав, що в цьому краю українське населення не лише становить значну більшість, а йому також притаманна висока національна свідомість, політичний досвід і почуття "ненависті до всього польського, поглиблене ще недавніми битвами, що проводились під гаслом державної самостійності і звільнення від польського панування". Реально оцінюючи ситуацію, він дійшов висновку, що є тільки два шляхи виходу: приготуватися в перспективі до втрати краю або зважитися на політику, яка втримає його при Польській державі [24]. Проте

ні за часів диктатури Юзефа Пілсудського, ні пізніше не провадилась інша політика щодо національних меншостей, окрім пропагованої Р. Дмовським. Цією політикою було створено ситуацію, якої боявся Ю. Пілсудський, коли у грудні 1918 р. писав: "Ні за що у світі я не бажав би, щоб Польща володіла великими просторами з ворожо настроєним населенням" [25]. Однак ці побоювання стали реальністю. Українське громадянство з кожним роком посилювало опір офіційній політиці польських урядів. Провідною силою українського національного руху стало Українське Національно-демократичне об'єднання (УНДО), яке очолило легальну опозицію режимові. Здобувши частину депутатських місць у Сеймі та Сенаті 1928 р., УНДО активізувало свої виступи проти польської політики щодо Західної України. Поряд з існуванням легальної опозиції, в українському політичному русі виникло об'єднання нелегальне – Організація українських націоналістів (ОУН), яка висувала радикальну програму боротьби з окупаційною владою. Основним засобом протидії колонізаторській політиці Польської держави ОУН вважала акції терору і саботажів. Українсько-польські суперечності поглиблювалися в міру нагнітання внутрішньополітичної ситуації у країні, досягнувши особливого напруження в роки світової економічної кризи. Влітку і восени 1930 р. по території Західної України прокотилася хвиля підпалів польських маєтків, акцій саботажу. Основну їх частину було здійснено ОУН [26]. Організацією протестно-саботажної кампанії керівництво ОУН мало на меті підірвати престиж Польської держави як перед українським населенням, так і на міжнародній арені, загальмувати процес польської колонізації українських земель, заманіфестувати появу ОУН. З метою придушити зростаючий український національний рух урядові кола в 1930 р. здійснили каральні акції на українських землях, які отримали назву "пацифікації" ("упокорення"). Кількасот каральних експедицій вчинили погроми близько 800 населених пунктів у 450 гмінах Східної Галичини [27]. Як зазначалось у звіті повітової поліції Тернопільського воєводства, "в місцевостях, через які пройшла хвиля пацифікації, українське життя, як політичне, так і культурне, завмерло" [28]. Український парламентський клуб у Сеймі в січні 1931 р. звернувся до останнього з вимогою в якнайкоротший термін розглянути факти зловживань, здійснених урядовими особами, встановити величину завданої шкоди з метою її подальшого відшкодування, покарати винних [29]. Через місяць заява подібного змісту було спрямовано міністрові військових справ Польщі. У ній вказувалися конкретні факти зловживань військовиків у Буцацькому та Підгаєцькому повітах Тернопільського воєводства у жовтні 1930 р. Зокрема, наголошувалося, що під час так званої пацифікації масово знищувались українські освітні та громадські організації, а українське населення піддавалось жорстоким тілесним покаранням [30]. У Сенаті відбулася дискусія з приводу вимоги Українського клубу. Сенатор Іван Макух, лідер Української соціалістично-радикальної партії, відзначив у своїй промові, що правлячі кола Польщі протягом тривалого часу виношували плани пацифікації українського населення, до чого неодноразово закликала й урядова преса, а хвиля підпалів стала зручним моментом для початку запланованої акції. Сенатор зауважив, що не менша кількість пожеж, які в цей час були характерним явищем для

всієї Польщі, спостерігалася, зокрема, на Помор'ї, проте там уряд не вважав за потрібне застосувати силу. Метою пацифікації, як наголосив І. Макух, було залякати і знищити активних діячів українського національного руху і цим самим "зламати" українців [31]. Польсько-українське порозуміння, що могло стати реальністю в середині 30-х років, так і не відбулося. Однією з перешкод на його шляху стала невирішеність аграрного питання. Загал польського громадянства продовжував висловлюватися за посилену колонізацію українських земель. Однак звучали і критичні думки щодо доцільності такої політики. Так, у жовтні 1936 р. в інтерв'ю газеті "Бунт Млодих" колишній прем'єр Польщі Владислав Грабський констатував, що колонізаційна акція на східних теренах Польської держави є безрезультатною, насамперед через "перенаселеність цієї частини краю"; по-друге, тому, що прибулий колонізаційний елемент переважно бідний, а отже, невдоволений і непевний свого становища в майбутньому через вороже ставлення місцевого населення. Цей елемент потребуватиме постійної допомоги від уряду, але останній не зможе її надавати. Тому, при першій нагоді, на що вказувала практика, польські колоністи продадуть придбану землю місцевому селянинові. Крім того, як відзначав В. Грабський, невдоволення і українських, і польських селян може загрожувати "полівінням" мас, зваживши на сусідство "з колективістською державою" (СРСР) [32]. На ці ж проблеми вказував і відомий польський політик, граф Станіслав Лось [33], який закликав уряд реалізовувати аграрну реформу, керуючись такими чинниками: 1) реальним станом речей; 2) справедливістю; 3) здоровим глуздом. На думку С. Лося, у разі ігнорування цих чинників значно поглибляться "національна та соціальна проблеми на селі". "Політика рятування польської землі, – наголошував С. Лось, – сформувала маловідомий до цього часу в Польщі тип селянина – гандляра землею" [34]. Йдеться про продаж землі, придбаної поляками-колоністами за дешеву ціну, українським селянам за значно вищими цінами. Неодноразові подальші звернення ЦК УНДО та Українського парламентського клубу до польського уряду із закликом припинити аграрну колонізацію Східної Галичини залишилися без уваги [35]. Навпаки, 1 жовтня 1936 р. було оголошено перелік маєтків у "Східній Малопольщі", що підлягали примусовій парцеляції. У зв'язку з таким рішенням УНДО розпочало антиколонізаційну акцію скликанням 15 жовтня великого протестаційного мітингу у Львові. На ньому з доповіддю про колонізацію українських земель виступив один з лідерів УНДО Юліан Павликовський. Він наголосив на неправомірності дій польських урядів, держави, яка "власним законом з 26.09.1922 р. про галицьке самоврядування виразно заявила", що ні вона, ні жодна правова установа "на території, зокрема, галицькій, не буде провадити колонізації" [36, с. 8]. Учасники мітингу схвалили низку резолюцій, які вимагали: 1) парцеляції на користь місцевого сільського населення; 2) скасування інструкції про непродаж землі особам української національності та передачу її в руки колоністів; 3) припинення дотацій на військову та цивільну колонізацію та ін. При цьому було оголошено, що аграрні справи українських земель повинен урегулювати Галицько-Волинський Сейм автономної української території в Польщі [37, с. 39-40; 38; 39]. Мітинг став поштовхом до поширення протестаційних заходів на всій території Схід-

ної Галичини. З 15 жовтня до 1 січня 1937 р., за підрахунками партійної преси УНДО, відбулося близько 200 мітингів. Найбільше – у Тернопільському воєводстві. На мітингах схвалювалися резолюції антиколонізаційного змісту, вимагалось надати самоврядування тощо [40]. Враховуючи настрої мас, керівництво УНДО висунуло низку вимог, що мали за мету покращити матеріальне становище українського народу. Ці вимоги були сформульовані у промові посла Василя Мудрого 6 грудня 1936 р. на пленарному засіданні Сейму. В. Мудрий вимагав негайно вирішити і врегулювати нагальні питання, зокрема, нормалізувати парцеляцію в Західній Україні, з огляду на "великий земельний голод" у цьому регіоні припинити подальший вплив колоністів [41]. Гострим спротивом зустріла українська громадськість проект закону про обмеження обігу нерухомого майна, набутого або збільшеного внаслідок парцеляції [42]. Закон створював правові підстави для втрати українським селянством придбаних земельних ділянок, оскільки головною метою урядового проекту було відчуження карликових господарств, які "стали осередком суспільної та політичної нестабільності", тоді як заможні господарства розцінювались як "опора суспільного порядку" [43]. 30 листопада 1936 р. Рада Міністрів ухвалила законопроект, який у другій половині грудня було винесено на розгляд Сейму. Як відзначало "Діло", його схвалення мало призвести "до вигнання кілька десятків тисяч родин з їх ґрунтів, які вони купили, за які чесно заплатили" [44]. На засіданнях сейму розгорілася гостра дискусія між українськими та польськими послами. Останні вказували на потребу під час парцеляції здійснювати передачу землі у галицьких воєводствах полякам. Український посол Володимир Целевич у промові, виголошеній на пленарному засіданні Сейму 19 лютого 1937 р., зауважив, що перехід землі у власність нової групи польських осадників (20 тис. родин) не матиме ніякого значення для оборони держави, збільшить частку польського населення у деяких воєводствах щонайбільше на 2-3 %. Поза тим, наголосив В. Целевич, такий крок вороже налаштує до держави мільйонні маси сільського населення [45]. Негативні наслідки нової хвилі колонізації усвідомлювала й значна частина польських політиків, про що свідчать публікації в часописах "Кур'єр Варшавський", "Час". Зокрема, "Час" зазначав, що витіснення українського населення з допомогою колонізаційної акції є неможливим, а спроба в цьому напрямі спричинить протидію у нього, через що умови життя поляків-осадників стануть нестерпними, а їхні колонії рано чи пізно перейдуть до українських власників [45]. Навіть часопис СН "Кур'єр Варшавський" наголошував, що "колонізація на українських землях є дуже і дуже небезпечним експериментом, що загрожує і буде загрожувати оборонній силі держави" [46]. Український парламентський клуб домігся внесення у проект двох принципових положень: 1) закон не буде стосуватися господарів землі, які відкупили її у колоністів; 2) закон застосовуватиметься лише до господарств, утворених внаслідок сусідської парцеляції [47].

Певні надії на позитивні зміни українські політичні кола пов'язували з відвідинами південно-східних воєводств країни міністром внутрішніх справ Мар'яном Косьцялковським у липні 1937 р. З його іменем українські політичні сили пов'язували ліберальний напрям у національній політиці Польської

Республіки [48, 49]. Газета "Діло" зазначала, що міністр наочно зможе переконатись у перенаселеності та пауперизації українського села, наявності значної кількості карликових господарств, і це мусить утвердити його в думці, що Східна Галичина не може бути територією колонізації та осадництва. При цьому газета зауважувала, що часткове оздоровлення аграрних відносин може настати лише після переходу землі в руки місцевого малоземельного і безземельного селянина [50]. Проте сподівання щодо вирішення аграрного питання на користь українських селян були марними. Навіть у період безпосередньої військової загрози, у 1939 р., коли польський уряд мав би головну увагу зосередити на посиленні обороноздатності країни, він з новою силою продовжив "акцію зміцнення польського елемента у Східній Малопольщі". На засіданнях Ради Міністрів за участю головнокомандувача збройних сил Польщі І. Ридз-Сміглого, які відбулися 25 і 28 січня 1939 р., було ухвалено, щоб до 15 лютого кожен міністр подав план ліквідації української проблеми у межах своєї компетенції [25, с. 270]. На підставі цих документів у другій половині лютого апарат Ради Міністрів розробив під грифом "цілком таємно" "Проект постанови Ради Міністрів у справі акції, що має на меті зміцнення польського елемента у Східній Малопольщі". Документ визначав засоби, які мали призвести до структурно-національних змін на південно-східних теренах Польщі. Серед них: "а) сільське осадництво..., б) еміграція зовнішня, а також міграція внутрішня" [51, с. 294]. Як зазначалося в документі, парцеляційно-осаднича акція повинна спиратися на такі засади: "1) для використання запасу землі, що залишився, з метою кількісного збільшення польського елемента зберігатимуться санкції, які застосовуються вже кілька років під час приватної парцеляції і захищають від переходу землі в непольські руки; 2) значна частина наявного земельного запасу буде призначена на нові колонії, які заселятимуться, насамперед, польським елементом із західних повітів Львівського воєводства;... 4) створення нових польських осад повинно зосереджуватися в місцях найважливіших з погляду захисту держави, а також там, де кількісне зміцнення польського елемента може дати йому перевагу над непольським елементом;... 6) польські осадники будуть оточені надзвичайно турботливою опікою з боку держави і суспільства у сфері культурних та економічних потреб" [51, с. 311-312]. Цей документ є доказом національної щодо українців дискримінації і свідченням ігнорування польським урядом усіх норм права власної держави та міжнародного. Оцінюючи аграрну політику Польської держави міжвоєнного періоду, потрібно зазначити, що вона була спрямована на реформування аграрного устрою і призвела, загалом, до глибоких зрушень на селі, які сприяли піднесенню загальної продуктивності сільськогосподарського виробництва, розвитку товарно-грошових відносин. Проте позитивні зміни мало торкнулися східних воєводств Речі Посполитої Польщі. Урядова політика на цих теренах, що виявилася у проведенні осадницької колонізації, не вирішила проблеми аграрного перенаселення на власне польських територіях, не створила міцної опори польській владі у Західній Україні і спричинила тут нагнітання національних відносин. Незважаючи на розуміння значною кількістю польських політиків неправомірності та шкідливості таких заходів для інтересів держави та спротив укра-

їнського населення, протягом усього міжвоєнного періоду осадницька колонізація була важливим політичним та економічним чинником національної політики Польської Республіки.

Висновки. Поразка визвольних змагань та окупація Галичини Польщею не зламали державотворчого духу українства. Без надії на будь-яку допомогу з боку польського уряду українські патріоти, переважно учасники визвольних змагань, засобами кооперації та організації приватного купецького і промислового руху змогли повернути віру народу у самого себе, у свої власні сили.

Література

1. **Павликовський Ю.** Галичина після війни 1914-1920 рр. // Кооперативна республіка. – 1928. – Березень. – Ч.3. – С. 121-127.
2. **Weinfeld Ignacy.** Rocznik Polski. – Warszawa. – 1922. – 179 s.
3. **Мороз О.** Українське селянство першої половини XX століття. Трагедія і героїзм / О. Мороз, С. Злупко. – Львів : Вид-во "Універсум", 1997. – 165 с.
4. **Павликовський Ю.** Населення Галичини. – Львів. – 1925. – 83 с.
5. **Витанович І.** Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк: вид. ТУК, 1964. – 624 с.
6. **Pierwszy powszechny spis** Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Gospodarstwa wiejskie. Województwa wschodnie. – Warszawa, 1926. – S. 3; Województwa południowe. – Warszawa, 1927. – S. 5.
7. **Kwartalnik Statystyczny.** – Warszawa, 1928. – Т. 5. – S. 650-651.
8. **Баран З.** До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України / З. Баран. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/baran.htm>.
9. **Grabski Stanislaw.** Narod i panstwo. – Lwow, 1922. – 46 s.
10. **Grabski Stanislaw.** Szkoła na ziemiach wschodnich. – Warszawa, 1927. – 49 s.
11. **Павликовський Ю.** На земельні теми // Альманах "Громада". – Львів, 1923. – С. 17-20.
12. **Субтельний О.** Україна: Історія. – К. : Вид-во "Либідь", 1991. – 512 с.
13. **Лановик Б.** Історія України / Б. Лановик, З. Матисякевич, Р. Матейко. – Тернопіль : Фірма "Карт". Науково-комерційний центр "Ерудит", 1995. – 459 с.
14. **Олесевич Л.** Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883-1939). – К. : Вид-во "Наук. думка", 1974. – 167 с.
15. **Несторович В.** Українські купці і промисловці в Західній Україні 1920-1945. – Торонто-Чикаго : Вид. клуб Українських Професіоналістів і Підприємців, 1977. – 342 с.
16. **Dziennik Ustaw** Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1921. – Т. 1. – S. 40-41.
17. **Studnicki W.** Ziemie wschodnie. Stan gospodarczy i widoki rozwoju / W. Studnicki. – Warszawa, 1929. – S. 72.
18. **Нота уряду Західної України** до Найвищої Ради в справі польської колонізації Східної Галичини. Женева. 4 грудня 1920 р. // Польська колонізація Східної Галичини. – Відень, 1921. – С. 16-17.
19. **Srokowski K.** Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich / Srokowski K. – Kraków, 1924. – S. 52-56.
20. **Єдність трудящих Західної України і Польщі** у революційній боротьбі. – Львів, 1979. – С. 150.
21. **Studnicki W.** W sprawie osadnictwa żołnierskiego na ziemiach wschodnich. – Warszawa, [bez roku wyd.]. – S. 3-11.
22. **Landau Z., Tomaszewski J.** Gospodarka Polski międzywojennej / Z. Landau, J. Tomaszewski. – Warszawa, 1967. – Т. 1. – S. 167.
23. **ДАТО, ф. 231** (Тернопільське воєводське управління), оп. 6, спр. 1750, арк. 13.
24. **Witos W.** Wybór pism i mów. Z podobizną autora, przedmową, objaśnieniami i bibliografią / W. Witos. – Lwów, 1939. – S. 237-238, 241.
25. **Pobóg-Malinowski W.** Najnowsza historia polityczna Polski / Pobóg-Malinowski W. – Gdańsk, 1990. – Т. 2. – S. 225.

26. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. / М. Швагуляк // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. ССХХІІ. – С. 118.
27. Сель-Роб. – 1930. – 12 жовтня.
28. ДАТО. – Ф. 282 (Підгаєцька повітова команда державної поліції Тернопільського воєводства), оп. 1, спр. 1056, арк. 1.
29. Sejm RP. Okres III. – Warszawa, 1931. – Druki. – № 65.
30. Sejm RP. Okres III. – Warszawa, 1931. – Druki. – № 26.
31. Senat RP. Okres III. Sprawozdanie stenograficzne z 6 posiedzenia Senatu RP. – Warszawa, 1931. – S. 59.
32. Rozmowa z Władysławem Grabskim // Bunt Młodych, 1936. – 10 października. – S. 45.
33. Зашкільняк Л. Українсько-польське порозуміння 1935 р. (за матеріалами архіву Я.С. Лося) / Л. Зашкільняк // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1996. – Вип. 48. – С. 62-72.
34. Łoś S. Reforma rolna na południowym wschodzie / Łoś S. // Bunt Młodych, 1936. – 10 kwietnia. – S. 6-7.
35. Українські вісті, 1936. – 18 липня; 26 вересня.
36. Павликовський Ю. За землю Батьківщини / Ю. Павликовський. – Львів, 1936. – С. 8.
37. Резолюції в земельних справах // За рідну землю. – Львів, 1936. – С. 68-70.
38. Mniejszosci narodowe w Polsce. Materiały i dokumenty // Sprawy narodowościowe. – Warszawa, 1936. – № 6. – S. 611-612.
39. Діло. – 1936. – 4 жовтня; 19 листопада.
40. ААН. – Ministerstwo spraw wewnętrznych, sygn. 963. – S. 29.
41. ЦДІА України у Львові. – Ф. 344 (Українське національне-демократичне об'єднання), оп. 1, спр. 526, арк. 11-12.
42. Wieś Polska. – 1938. – 19 czerwca.
43. Діло. – 1936. – 25 листопада.
44. Sprawozdanie stenograficzne z 42 posiedzenia w dniu 19 lutego 1937 r. – Warszawa, 1937. – S. 109.
45. Czas. – 1937. – 25 lutego.
46. ЦДІА України у Львові. – Ф. 344, оп. 1, спр. 534, арк. 3.
47. ЦДІА України у Львові. – Ф. 344, оп. 1, 526, арк. 2-5.
48. Mniejszości narodowe w Polsce. Materiały i dokumenty // Sprawy narodowościowe. Warszawa, 1936. – № 1-2. – S. 58.
49. Діло. – 1936, 17 травня.
50. Діло. – 1937, 23 липня.
51. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich / Siwicki M. – Warszawa, 1992. – Т. 1. – S. 270-312.

УДК 351.823.1 (09)

О.Р. Проців – Головний спеціаліст
Івано-Франківського ОУЛМГ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ОРЕНДИ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Висвітлено економічне та соціальне значення оренди права на полювання. Охарактеризовано політику держави щодо законодавчого забезпечення надання в оренду права на полювання. Розглянуто господарське значення мисливства та здачі в оренду права на полювання за Австро-Угорської імперії. Встановлено, що основною причиною високої вартості оренди полювання в Німеччині було те, що муніципальні полювання в основному здавалися в оренду підприємцям, які трактували полювання як бізнес, який завжди ефективно веде господарство і, відповідно, платить більшу ціну. Загалом в усіх країнах Австрійської монархії оренда права на полювання надавалась на конкурентних принципах, шляхом проведення аукціонів, чим і можна пояснити її досить високу вартість.

Ключові слова: мисливство, право полювання, оренда права полювання, Австро-Угорська імперія.